

Keeluseaduse ja salaalkoholiäri rahvusvaheline mõõde

**Raimo Pullat, Risto Pullat. Vodka sea: the illicit alcohol trade
in the Baltic Sea region between the world wars.
Tallinn: Eesti Meremuuseum, 2024, 588 lk.**

TÕNIS LIIBEK

Suve hakul ilmus Meremuuseumi egiidi all professor Raimo Pullati ja õigusteaduse doktori Risto Pullati monograafia „Vodka Sea. The Illicit Alcohol Trade in the Baltic Sea Region Between the World Wars“. Inglise keelde tõlgiti mõni aasta varem eesti keeles avaldatud, kuid uute uurimistulemustega täiendatud kapitaalne uurimus.¹ Ligi 600-leheküljeline teos käsitleb ühte olulist Eesti ajaloo kokkupuutepunkti maailma-ajalooga, andes kohalikule ilmingule üleilmse mõõtme ja konteksti. Varem on teos ilmunud ka soome, poola ja läti keeles, millest tulenevalt võib Läänemere piirkonna salapiirituseveo ajalugu pidada rahvusvaheliselt üheks kõige paremini tutvustatud siinseks minevikusündmuseks. Vähemalt Eesti vaates on väheusutav, et sel teemal ilmuks veel mõni nõnda mastaapne uurimus. Kirjandusteadlane Jaan Undusk on teost kõrgelt hinnanud: „Vodka Sea on oma valdkonnas kindlasti põhjanev uurimus, mis saavutab ingliskeelsena loodetavasti ka laia rahvusvahelise kõlapinna. Kolmkümmend ja enam aastat tööd „Viinamere“ kallal näitab ühtlasi, kuidas olla truu teemale, milles tahetakse olla alust rajav.“² Eestis on varasemalt alkoholitarbimise ja -tootmise ajaloo uurimisega tegelenud Otu Ibius ja Heino Gustavson,³ kuid salapiirituseäri temaatika ei olnud nende põhifookuses. Soome keeluseaduse historiograafia on üsna mahukas, aga nõnda põhjalikku teost pole ka seal seni ilmunud.

Sageli johtuvad uurimisteemad ja huvialad isiklikest seostest. Nõnda on ka Raimo Pullat meenutanud, et Soome keeluseaduse aegse salapiirituseveo ajaloo vastu hakkas ta huvi tundma oma vanemate mereäärsest päritolust lähtuvalt. Ema liinis Hiiumaal ja isa poolt Virumaa rannas üles kasvanuna on teema autorile olnud

Tõnis Liibek, PhD, raamatukogu direktor, Tallinna Tehnikaülikool, Ehitajate tee 5, 19086 Tallinn, tonis.liibek@taltech.ee

¹ Teos ilmus esimest korda eesti keeles 2010. aastal (Viinameri: salapiiritusevedu Läänemeresel kahe sõja vahel. Tallinn: Estopol, 2010) ning täiendatud kujul 2021. aastal.

² Jaan Unduski arvamus raamatuesitlusel Eesti Meremuuseumis 2.05.2024.

³ O. Ibius. Ühe tööstusharu ajaloost. Tallinn: Eesti Raamat, 1977; O. Ibius. Alkoholialajalugu Eestis. I–III. Käsikiri TLÜAR Baltika ja Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogus. Tartu, 1969–1973; H. Gustavson. 100 aastat „Liviko“ sünnist. Tallinn: H. Gustavson, 1998; H. Gustavson. Andmeid Rägavere piiritusevabrikust. Käsikiri TLÜAR Baltika kogus. Tallinn, 1985.

ilmselgelt südamelähedane. Vaatenurga ühe lähtekohana võib meenutada, et autori isa Nikolai Pullat teenis aega Harjumaal Randvere piirivalvekordonis. Sellest korra-kaitsjate poole kalduvast teatud sümpaatiast hoolimata jääb raamatust kumama mõistmine, et ka kurjategija on inimene.

19. sajandi lõpus hoogustus läänemaaailmas (sh Eestis) karskusliikumine, mis päädis 1920. aastal alkoholi keeluseadusega USA-s, Soome *kieltolaki* kehtestati aasta varem. Mark Twain hoiatas ettenägelikult, et keeld ajab viinauima vaid uste taha ja pimedatesse nurkadesse, ei ravi ega isegi vähenda seda.⁴ Eelkõige edendas keeluseadus illegaalset kaubandust, kuritegevust ja alkoholiturismi. Ühtlasi küll pakkudes uusi kriminaalseid rikastumisvõimalusi. Eesti-Soome vaheliseks salakaubanduseks pakkus häid eeldusi juba sajandeid kestnud nn sõbrakaubanduse (*sepralaitos*) traditsioon ja üsna laialdane alkoholi tarbimise harjumus.

Muljetavaldavalt faktirikas ja põhjalik käsitus ei tähenda siiski, et antud teemat poleks võimalik edasi uurida. Teoses on esile toodud Danzigi (poola Gdański) keskne roll USA-ni ulatuvas salapiiritusekaubanduses, mis on edasist käsitlemist väärt. Erinevalt levinud arvamusest ei liikunud salapiiritus 1919. aastal alkoholi keeluseaduse kehtestanud Soome üksnes Eestist, vaid miljonid liitrid piiritust laaditi suurtele piirituslaevadele Danzigis ja Saksamaa sadamates. Odav Saksa piiritus, mis oli kvaliteedilt küll kehvem Eestis toodetust (Eestis tehti piiritust peamiselt kartulist, Saksamaal jm Kesk-Euroopas teraviljast), jõudis neil aastail ka USA idarannikule.

Vabasadamad Bremen, Hamburg, Lübeck, Danzig, Memel (leedu Klaipėda) jt kujunesid pärast esimest ilmasõda salapiirituseäri õitsvateks keskusteks. Odav Saksa ja Poola piiritus, mille liitri hind kõikus *en gros* müügil 20–28 Eesti sendi vahel, laaditi Kieli, Danzigi ja Gdynia sadamas laevadele, mis sõitsid Soome ja Põhjalahte ning Lapi kaudu jõudis laadung ka Põhja-Jäämereni. Huvipakkuvat infot leiab teosest ühtlasi Lätis, Leedus, Rootsis ja Norras toimunud salapiirituseärist.

Varasemalt on jäänud piisava tähelepanuta asjaolu, et tegemist oli 20. sajandi esimese poole kõige ulatuslikuma kuritegeliku episoodiga Läänemere maades. Lisaks alkoholile smugeldati juba tollal ka mõningal määral narkootikume – oopiumi, morfiini ja kokaiini. Teenitud kasumid olid muljetavaldavad. Nõnda vedas Poola kapten Zygmunt Tuleja kolme kuu jooksul oma laevaga Gdyniast Skandinaaviasse 25 000 liitrit alkoholi, teenides sellega astronoomilised 75 000 USA dollarit (lk 226, see on u 1,3 miljonit dollarit tänapäeval). Soome uurijad on väitnud, et salapiirituseäriга võisid olla seotud 75 000 kuni 160 000 Soome elanikku (lk 420).⁵ 1931. aastal moodustasid alkoholi- ja keeluseaduse rikkumise eest karistatud rohkem kui 25 000 inimest üle 30% kõigist Soome kurjategijatest (lk 438). Illegaalses äris ühel või teisel moel osalenud eestlaste arv oli samuti suur. Rannarahva valmidust ebaseadusliku

⁴ The Daily Alta California, 28.07.1867.

⁵ Vt ka A. Niska. Seikkailujani. Lahti: Kanervan kustannusliike, 1931; L. Westerlund. Keitā olivat pirtun salakuljettajat. Uudenkaupungin merihistoriallisen seuran vuosikirja 2016–2017, 2017, lk 48–70, siin lk 53.

äriga tegeleda võib muu hulgas seletada asjaoluga, et merelähedased talumaad olid väikesed ja väheviljakad. Oluliselt tõukas kuritegeliku aktiivsuse kasvu tagant ülemaailmse majanduskriisi puhkemine 1929. aastal.

Ajaloolane Lars Westerlund on hinnanud, et keeluseaduse aegu smugeldati Soome ligi 59 miljonit liitrit puhast piiritust, millelt teeniti puhaskasumina üle 200 miljoni marga (lk 435).⁶ Salapiirituseäri pakkus kaudsemalt häid teenimisvõimalusi ka automüüjatele, paadiehitajatele ja näiteks metallkanistrite tootjatele. Aastatel 1919–1931 õnnestus Helsingi tollil tabada 2,7 miljonit liitrit puhast salapiiritust, kõige rohkem – üle 460 000 liitri, millest piisanuks 47 miljoni segatud joogi valmistamiseks – saadi kätte 1930. aastal. Tolli enda hinnangul õnnestus tabada umbes 10% tegelikust mahust (lk 311–312).

Mahud ja kasumid olid Eesti ja Soome kontrabandistidel ehk Saksa kolleegidest väiksemad, kuid jõukaks said nemadki. Meenutagem piiritusekuningat Eduard Krönströmi, kes 1927. aastal vedas u 1,2 miljonit liitrit salapiiritust ning teenis u 360 000 krooni kasumit. Samal kümnendil oli ta juba miljonär, viie laeva ja mitme kiirpaadi omanik (lk 285, 413–414).

1920. aastate lõpus oli tabamisel tavaliseks trahvimääraks 20 krooni liitri salapiirituse kohta ning üle 10 000-kroonine trahv võrdus 2–2,5-aastase vangistusega. Salapiiritusevedajate elu kergendas oluliselt küll tolli, politsei, ametnike, poliitikute ja vahel koguni valitsusliikmete korrumpeeritus. Nõnda kaotasid kohtu- ja sise-minister Jaan Hünerson ja Vladimir Rooberg oma ameti salapiirituseäri seotuse tõttu. Libastus ka nii mõnigi meditsiinitöötaja või loomaarst, kellel oli võimalik spekuloida meditsiinilise piiritusega. Ära märkimist väärib veel asjaolu, et oma teenistusvõimaluste säilitamiseks võisid salapiiritusevedajad varjatult toetada nii karskusliikumise eestvedajaid kui keeluseaduse kaotamise vastaseid.

Liiga aktiivsete politseinike indu püüti karpida kas otseste või kaudsete ähvardustega, nõnda võis koduükselt leida hoiatuse – ööd pimenevad ja surm läheneb ... Loomulikult tuli salakaubavedajate ja korrakaitsete vahel ette ka surmaga lõppenud kokkupõrkeid. Poola piirivalvurite lahingud salakaubavedajatega olid ohtlikud. Ainuüksi 1934. aastal kasutati tulirelvi 1759 korral, kusjuures 74 salakaubavedajat sai surma või haavata (lk 227).

Üllatuslikult panustas salapiirituseäri tehnoloogia arengusse, nõnda on mälestustes meenutatud, et see kiirendas paadimootorite tõhustumist. Smugeldajate tehniline üleolek tekitas Eesti ja Soome piirivalvele sageli suuri raskusi – moodsatele ja võimsatele paatidele oli lootusetu järele jõuda. Ühtlasi võib vaid imestada, millist leidlikkust ilmutasid salakaubavedajad oma eesmärkide saavutamiseks. Lisaks kiirpaatidele kasutati veosteks ka lennukeid ja allveelaevu ning peidikuid võis leida kõige ootamatumatest kohtadest, ka vankriaisadest ja veduriahjustest.

Suure põgenemise 80. aastapäeva valguses tasub meenutada konterbandivõrgustiku rolli põgenike päästmisel. Nimetagem Emel Vaarmani, kelle lähiajalooliselt

⁶ Vt ka L. Westerlund. Keitä olivat pirtun salakuljettajat, lk 67.

unikaalsed mälestused on ilmunud teoses esimest korda publitseeritud. Emeli vend Hjalmar Vaarman vedas viimase lasti salaalkoholi Viinistust Loviisasse samal päeval, kui rünnakuga Westerplatte kindlusele Poolas algas Teine maailmasõda. 1940. aasta sügisel aitas ta koos teise venna Akseliga viie ülesõiduga 35 meest ja naist Eestist Soome ning järgnevatel aastatel korraldas ta oma võrgustiku abil tuhandete põgenike pääsemise üle lahe ja Soomest edasi Rootsi (lk 258–261).

Ilmunud monograafia annab rikkalikule arhiiviainesele, mälestustele, ajakirjandusele jt allikatele tuginedes laiahaardelise ülevaate 1920.–1930. aastate salapiirituseveost eelkõige Eesti ja Soome vahel. Sellega pakub teos huvitavat võrdlusmaterjali USA-s keeluseaduse aegu toimunuga. Mõlemal pool maakera tõi alkoholi keeluseadus kaasa ulatusliku organiseeritud kuritegevuse kasvu ja üsna sarnased tegutsemismustrid.

Eesti ajaloolises mälus, osaliselt tänu kirjandus- ja filmitöödele, on salapiiritusevedajad pälvinud mõneti romantilise kuvandi. Neid on hinnatud kui nutikaid ja julgeid reeglite eirajaid, kes kellelegi kurja tegemata püüdsid veidi paremale järjele jõuda. Seejuures edendades kohalikku elu ja meeles pidades kogukonna puudusekannatajaid. Sageli oli rannarahvas salakaubavedajatega sugulussidemetes või tunti nende vastu sümpaatiat mõnel muul põhjusel, kuid hukkamõistu või pealekaebamist esines harva. Mitmedki edukad salapiiritusevedajad siirdusid võimaluse tekkides legaalsesse ärisse ja panid aluse elujõulistele firmadele.

Ühest hinnangut toimunule on keeruline anda, kuid igal juhul pakub ilmunud teos sündmustest põhjalikku ja objektiivset ülevaadet, võimaldades nõnda kõigil huvilistel kujundada oma isiklik arvamus. Kindlasti pole pärast teose ilmunist küll soomlastel enam põhjust süüdistada eestlasi nende keeluseaduse ebaõnnestumises. Tegemist oli hoopiski rahvusvahelisema ja mastaapsema organiseeritud kuritegevuse ilminguga.